

Geliş Tarihi: 08.08.2020
Kabul Tarihi: 25.08.2020

ESKİ UYGURCA BUDACI İYİ VE KÖTÜ KALPLI PRENS MASALINDA METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ

İbrahim KEKEVİ*

ÖZET

Metindilbilim, tümceötesi incelemelerde önemli bir aşamadır. Daha çok modern metinler üzerinde uygulanan bir yöntem bilgisi olan Metindilbilim, günümüzde tarihi metinlere de uygulanmaktadır. Tarihi metinler için çeviri yazı ve tercümenin yanı sıra metinsellik ölçütleri de daha iyi anlaşılabilmesi için önemlidir. Çeviri sorunları eski metinlerin yaygın bir sorunu olmakla birlikte metin odaklı değerlendirme eksikliği de metnin anlaşılması güçlüğü yaratmaktadır. Bu gerekçeler doğrultusunda bu çalışmada 'Eski Uygurca Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalı' incelenmiştir. İncelemeye cümleler arası gönderim ilişkileri ile başlanmıştır. Bu aşamada yapısal açıdan metinsellik ölçütü değerlendirilmiştir. Büyük yapı başlığı altında ise metnin daha büyük ölçekte tematik incelemesi gerçekleştirilmiştir. Buna bağlı olarak tutarlılık yönü değerlendirilmiştir. Neticede küçük yapıda ağırlıklı olarak yineleme ilişkileriyle bütünlüğün sağlandığı gözlemlenmiştir. Bu sayede sayfa eksikliğinden kaynaklanan sorunlar azalmıştır. Büyük yapı incelemesinde farklı sözcüklerle sembol değerlerin ifadesi devamlılığı güçlendirmiştir. Buna bağlı olarak tutarlılık ölçütü kabul edilebilir ölçüde sağlanmıştır. Mikro ölçüde bir değerlendirme olan bu çalışmanın üstyapı değerlendirmesi için Budist çevresi metinleri dikkate alınarak ayrı bir değerlendirme gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Metindilbilim, Gönderim, Metinsellik, Tutarlılık, Tarihi Metin

MEASURES OF TEXTUALITY IN THE OLD UYGHUR BUDDHIST GOOD AND BAD HEARTED PRINCE TALE

ABSTRACT

Textlinguistics is an important step in transcript analysis. Textlinguistics, which is a method knowledge mostly applied on modern texts, is also applied to historical texts today. For historical texts, besides translation, writing and translation, textuality criteria are also important for better understanding. Although translation problems are a common problem of old texts, the lack of text-oriented evaluation also creates difficulties in understanding the text. In line with these reasons, in this study, "The Old Uyghur Buddhist Good and Bad-hearted Prince Tale" is examined. The analysis has started with reference relations between sentences. At this stage, the textuality criterion was evaluated in terms of structure. Thematic analysis of the text on a larger scale was carried out under the title of large structure. Accordingly, the consistency aspect was evaluated. As a result, it has been observed that the integrity of the small structure is mainly provided by recurrence relations. In this way, the problems caused by the lack of pages have been reduced. The expression of symbol values with different words strengthened the continuity in the big building study. Consequently, the consistency criterion was achieved at an acceptable level. For the superstructure evaluation of this study, which is a micro-scale evaluation, a separate evaluation is required by considering the texts of the Buddhist environment.

Keywords: Textlinguistics, Reference, Textuality, Cohesion, Historical Text

* Araştırma Görevlisi, T.C. İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibrahim.kekevi@inonu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0554-1052>

GİRİŞ

Türkçe metin incelemesi büyük ölçüde Türkoloji bilimi kapsamında yapılmaktadır. Türk dilinin nitelikleri göz önünde bulundurularak yapılan incelemelerde gelişen dilbilimin yöntemleri de göz ardı edilmemelidir. İmer; Türkoloji alanındaki çalışmalarda, örneğin anlamlandırma ve yorumlama kuramlarının izine pek rastlanmadığını belirtir. Metindilbilim ve söylem çözümlemesi alanındaki yaklaşımlardan haberdar olmadan bir metnin okunmasında (ki değişik okumalar da söz konusu olabilir), yorumlanmasında ve çözümlenmesinde bir şeylerin eksik kalacağı görüşündedir (K. İmer, 2000:43).

Metin, belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü ya da yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünüdür. Bir başka deyişle, bildirişim değeri taşıyan, eyleme yönelik devingen bir bütündür. Bildirişim işlevi olmayan yazılı ya da sözlü bir belge, metin değildir. Kısaca metin, başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin art arda geldiği anlamlı bir yapı olarak tanımlanabilir. Her metnin göndergesi, öncelikle kendi üzerinedir. Yazınsal metin “kendi içinde ve kendisi için” biçiminde tanımlanan bir kapalılık içinde değerlendirilmelidir. Yazınsal bir yapıt, gerçek dünyayla bir gönderge ilişkisi kurmaz, yani kendisinden başka bir şeyi tasarımlama görevi yoktur. Yazınsal ürün, insan yaşamındaki bildirişim biçimlerinden biridir. Bu metin dilsel düzenlenişleriyle bir kurmaca dünyayı taşıdığı gibi, kendisini çevreleyen gerçek toplumsal-kültürel yapıdan, geçmiş yazın dönemlerinden, kendi dışında başka iletişim olanaklarından öğeler de içerir. Her metin, anlam bütünlüğü oluşturan metin parçacıklarının (tümce ve tümce değerindeki birliklerin) toplamıdır. İşte bu metin parçacıklarının birliği “metnin içeriğini” oluşturur. Yazınsal bir metnin anlamı da, metnin yansıttığı varsayılan tüm anlamları vermesi amaçlanan biçimsel anlatımı ile içeriği arasında gidip gelen karmaşık bir edimdir (Günay, 2007:44).

Metin, cümle birliklerinden oluşmuş bir bütündür. Bu bakış açısının temelinde parçadan bütüne gitmek yatar. Metin, onu oluşturan cümleler toplamından farklı kendine özgü bir bütündür. Sözcükler ya da cümlelerle değil, metinlerle bildirişim sağlanır. Metin bildirişim amaçlı kullandığımız bildirişim ortamındaki dildir. Hiçbir zaman dil, diğer yapılarda metin yapısındaki kuruluşuyla ortaya çıkmaz. Kısaca metin, dilsel işlevi vurgulanarak açıklanmalıdır. Bu hususiyetleri taşıyan ve sonuçta bir bildirişim aktaran bütün yazım türleri de birer metindir. Bir şiir, bir hikâye, bir hava raporu ya da yasa taslağı cümlelerden oluşmuş metinlerdir. (Güllü, 1994:IIIV). Beaugrande’ye göre gündelik dilde metin, geleneksel olarak birçok tümceden oluşan yazılı bir bütünlük olarak kabul edilir ve günlük yaşamda romanlar, tiyatro ve karikatür metinleri, kutsal kitaplardaki metinler, ders kitaplarındaki metinler, gazete metinleri gibi çok çeşitli dil kullanımları ve metin türleri ile karşılaşılır. Metin kavramının tek bir tanımı üzerine uzlaşmanın kolay olmadığını belirtir ve “tümcenin üstünde bir birim” ya da “tümceler dizisi” gibi tanımların eksik ve uygun olmadığını görüşündedir; çünkü bildirişim işlevinin göz ardı edildiğini savunmaktadır (Beaugrande, 1985:48)

Metnin sınırlarının belirlenmesinde araştırmacılar arasında iki yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bazı araştırmacılara göre metin, sadece içindeki cümlelerle sınırlı olan, dış dünyadan herhangi bir unsurun dâhil olmadığı bir bütündür. Bazı araştırmacılara göre ise metnin oluşturulduğu ve alıcıya sunulduğu ortam da metne dâhildir. Z. S. Harris, metni cümlelerin bir uzantısı, daha karmaşık ve uzun bir şekli olarak değerlendirmiş ve bağlamı metin incelemelerinin dışında tutmuştur (Uzun, 1995:18). Metin, tümcelerin bir araya gelmesiyle oluşmakla birlikte, tümceler toplamından fazlası olabilen bir birliktir. Metin incelemesi yapılacak olduğunda ilk olarak yapının bu özelliği dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte metin incelemesi için dilbilimciler birtakım açıklamalarda bulunmuşlardır. Metindilbilim, amacı ve kapsamı bakımından farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır (Kekevi 2015:6). Bildirişimin temel alındığı tanımlar da mevcuttur. Beaugrande ve Dressler’in tanımlamasında bildirişim metin olabilmenin merkezinde yer almaktadır. Bu düşünceden hareketle metin olanla olmayanın ayırt edilebileceğini ve metin olmanın genel kurallarının belirlenebileceğini ileri sürmektedirler (Beaugrande ve Dressler, 1988:3).

Yöntem bilgisi olarak Günay; Dilbilimsel yönden ve metin kuramları açısından metni çözümlemede üç yapıdan söz eder: a) Küçük yapı (fr. microstructure): Tümceler arası düzenlemeyi ilgilendirir. Bağıntı, yinelenme, artgönderim ve öngönderimler, eksiltili yapı, eylem zamanı, tümceler arası bağıntı ögeleri, metnin belircileri, çıkarsamalar gibi durumlar metnin küçük yapısına yönelik incelemelerde ele alınır.

b) Büyük yapı (fr. macrostructure): Değişik boyuttaki metin birimlerinin düzenlenmesi ile ilgilidir. Paragraf, bölüm, fasikül, cilt gibi metnin temel bölümleri ya da tutarlılık gibi metin içi genel anlamsal yapının incelenmesi büyük yapı ile ilgili bir betimlemedir. Olay örgüsü, anlatı izlencesi, anlatıcı(bakış açısı, anlatıcı tipleri vb.), uzam ve zaman gibi metnin bütünü ele alınarak yapılacak her türlü inceleme de büyük yapı bağlamında düşünülmelidir. Yine metnin genelini göz önünde bulundurarak yapılabilecek çözümleme işi ve metnin özetlenmesi de büyük yapıyı ilgilendirir. Burada şu da belirtilmelidir: Büyük yapı, özetlenebilir metinler üzerinde yapılabilen bir inceleme biçimidir. c) Üstyapı (fr. superstructure): her türlü metnin sahip olduğu temel özelliklerle ilgili durumları belirtir. Yani, metin türleri (özyaşamöyküsel, gülünç, öğretici, dramatik, destansı, mektup, içsel, olağanüstü, hitabetle ilgili, polemik, romanesk, ağıltısal türler), tonları (öğretici, esenlikli, içsel, dokunaklı, dramatik, ağıltısal, destansı, düşlemsel, kalem kavgasına yatkın ve değişik biçimleri ile gülünç metinler: absürd, gülmeceye dayalı ve tipleri (anlatısal, betimleyici, kanıtlayıcı, söyleşimsel, açıklayıcı, buyurucu, önceden haber verici tipler) bir anlatı için belirtilen genel özellikler, mektup, deneme ya da bir başka anlatımın genel özellikleri üstyapı incelemelerinde ortaya konulur. Yalnızca metin bağlamı ile yetinilmeyen yorumlama işi de üstyapı ile ilgilidir (Günay, 2007:67-68).

Tanımlamalarını ve görüşleri verdiğimiz metindilbilim metodolojisi doğrultusunda incelenen metin, bir Eski Uygurca Budist saha masalıdır. Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikayesi adıyla da bilinir. Ele alınan metin neşri Hamilton'un çalışmasıdır. Pasajlar halinde transkripsiyonlu bir metindir. Her pasajın yanında günümüz Türkçesine aktarımı da mevcuttur.

Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikayesi adıyla meşhur olan Edgü Öglü Tigin ile Ayıg Öglü Tigin (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade) en tanınmış çatiklerden biridir. Kansu vilayetindeki Bin Buda mabetlerinde bulunan bu eserde, iyi yürekli bir şehzadenin bütün canlılara yardım etmek ve canlıların birbirlerini öldürmelerine engel olmak üzere çok değerli bir mücevheri ele geçirmek için çıktığı maceralı yolculuk anlatılır. Gemilerle yapılan yolculukta binbir türlü tehlike vardır. İyi yürekli şehzadenin zorlu bir yolculuktan sonra sahip olduğu mücevher, kötü yürekli kardeş tarafından gözleri oyularak çalınır. Fakat sonunda hak yerini bulur ve iyi yürekli şehzade Buda olur. Aslı Çince olan ve 10. Yüzyılda Uygurcaya çevrildiği tahmin edilen eserde çok canlı bir tahkiye üslubu vardır. Olaylar çok akıcı bir dille anlatılmakta, yer yer görülen canlı tasvirler çok kısa tutulmakta, yine yer yer rastlanan karşılıklı konuşmalar üslubun akıcılığını bir kat daha artırmaktadır (Ercilasun 2008:244).

1. İNCELEME

1.1. Küçük Yapı ve Cümlelerarası Gönderim İlişkileri

Betimlemek, daha sonra yapılacak çözümlemenin ve yorumlamanın üzerine kurulacağı, hareket noktasını oluşturacağı sağlam bir temel elde etmek için metin genelinde nesnel olarak bazı gözlemlerde bulunmak demektir. Bu tür gözlemlerde bulunabilmek için de metni, dilsel bağlamda ele almak ve tümceler düzeyinde onu değerlendirmekle olabilecektir. Sağlam yapılı bir metindeki tümceler rastgele düzenlenmemiştir. Her tümce genel metin bağlamında başka tümcelerle, paragraflarla kısacası metnin bütünü ile ilişki içindedir. Her tümce metnin genel anlamından bir kısmını taşır. Bu nedenle de tümceler değerlendirilmesi ve aralarındaki ilişkilerin ortaya konulması betimleme açısından önemlidir. Tümceler arası ilişkilerin sonucunda da metnin bütününe ulaşılabilecektir (D. Günay 2007:68). Metindilbilim açısından gönderim, arka arkaya sıralanan cümlelerde kullanılan

farklı kelime birimlerinin aynı kavram ya da varlığı ifade etmesidir. Bir önceki cümlede başka bir kelimeyle belirtilen varlık veya durumun takip eden cümlelerde zamirle karşılanmasıdır (Oktar, Yağcıoğlu, 1997:30).

Gönderim, De Beaugrande tarafından bir metindeki sözcüklerin nesnelere, olaylar ve durumlarla ilişkisi, bir unsurun aynı metin dünyasında başka bir unsura bağlı olarak anlaşılabilmesi, olarak tanımlanır (Karataş, 2008:73).”Bağdaşıklık görünümünü ortaya koymak da gönderimlerin tespitiyle mümkündür. Elde ettiğimiz gönderim verilerinin miktarı ve türü, metinle ilgili yüzey yapı kapsamında yapılacak her çıkarım için dayanak oluşturacaktır. L Uzun’a göre gönderim ilişkisinde, bu ilişkiyi sağlayan gönderim öğelerinin (reference items), metinle ilgili salt kendilerine ait bir anlamsal yorumları yoktur. Gönderim öğeleri, anlamsal yorumlarını bir diğer öğeyle kurdukları gönderim ilişkisi yoluyla kazanır (L. Uzun 1995:37).

Genel anlamda gönderim, bir dil biriminin kendisinden önceki veya sonraki başka bir dil ve anlam biriminin yerini tutması, o birime işaret etmesidir. Gönderimin gönderim unsuru ve gönderimde bulunulan unsur(gönderim yapılan unsur) olmak üzere iki temel unsuru vardır. Alıcı, kendisine ulaşan gönderim unsurunu anlamlandırmak için onu gönderimde bulunulan unsurla ilişkilendirir. Gönderimde bulunulan unsur metin içinde geçmiyorsa “gönderim unsuru” tam olarak anlamlandırılmaz (S.Balyemez 2011:29).

Metin neşrinde IV ve V arası iki sayfa, VI ile VII arası iki sayfa, XX ile XXI arasında iki sayfa, XL ve XLI arasıdaört sayfalık iki yaprak, XX. sayfadan sonrakinin karşılığı olan iki sayfalık bir yaprak eksiklikler olduğu notu düşülmüştür. (Hamilton 1998:29, 36, 46, 56). Ayrıca ele alınan örneklerin yerine ilişkin her bir başlık altına metnin künyesi verilmiş, incelemede pasajların numaraları her bir örnek için belirtilmiştir.

1.1.1. Artgönderim

Artgönderimler, metinlerde yaygın olarak kullanılan bir gönderim türüdür. Metinde belirtilen bir olguya metnin devamında yapılan gönderimlerdir. Gönderimin yönünün geriye doğru olmasından ötürü bu adı almıştır.

I	tarıǵıçılaraǵ ← suvayu	(çiftçiler ← sulayıp)
I	tarıǵıçılaraǵ ← tarıyu	(çiftçiler ← ekerlerken)
I	sansız tümän özlüǵ ← ämäri tınıǵlarıǵ	(pek çok sayıda yaratığı ←sayısız canlıları)
I-II	ölürür ← ayıǵ kılnıç kılur	(öldürür ←kötü işler yapar)
III	tınıǵlarıǵ ölürür ← ayıǵ kılnıçlıǵ (canlıları öldürür ← kötü işler)	
III	tärisin soyar ← ayıǵ kılnıçlıǵ (derisini yüzer ← kötü işler)	
III	қан öǵüz aqıtar ← ayıǵ kılnıçlıǵ (kanı ırmak gibi akıtır ← kötü işler)	
III	‘ätin kanın satar ← ayıǵ kılnıçlıǵ (etini kanını satar ← kötü işler)	
III-IV	bodısavat ← ädgü öǵli tegin	(Bodhisattva ←iyi düşünceli prens)
IV	maxarıt ← tegin қаңı қан	(maharıt ← prens babası han)
IV	balıq ← nä ämgäklig yer	(kent ← ne acı dolu ülke)
II-V	ämäri tınıǵlar ← ämgäklig tınıǵlaraǵ (sayısız canlılar ←sıkıntılı canlıları)	
VI	meni sävär mü siz ← seni inçä sevär men (ben sever misiniz ← seni öylece severim)	

- IX-X** amrak ögüküm ← kântü (sevgili yavrum ←kendi)
- XI** kayu kişi ← ol tınlıg (hangi kişi ←o canlı)
- XIII-XIV-XV** tarıg tarımağ, koy yılkı egidsär, satıgka yuluğka barsar ← alqunı (tarla sürmek, koyun at sürüsü yetiştirmek, ticaret için doğuya varsan← hepsini)
- XV** taluy ögüzke kireyin ← bu ötüg sav (okyanus ırmağına gireyim ←bu rica sözü)
- XVI-XVII** beş törlüg ada bar ← bir ada ol erür (beş türlü tehlike var ←bir tehlike odur ki)
- XVI-XVII** beş törlüg ada bar ← ekkinti (beş türlü tehlike var ← ikinci)
- XVI-XVII** beş törlüg ada bar ← üçünç (beş türlü tehlike var ← üçüncü)
- XVI-XVII** beş törlüg ada bar ← törtünç (beş türlü tehlike var ← dördüncü)
- XVI-XVIII** beş törlüg ada bar ←beşinç (beş türlü tehlike var ← beşinci)
- XX** ögü kañı atlıgı yüzlügi ← biz (annesi, babası, önde gelenler, eşraf ←biz)
- XIX-XX** tegin ←kântü (prens ←kendi)
- XVI-XVIII** beş törlüg ada ← bu munça kormanıñ adaka (beş türlü tehlike ←bunca korkunç tehlikeye)
- XXII-XXIII** tegin ← ädgü ögli tegin (prens ←iyi düşünceli prens)
- XXIII-XXIV** alp yerçi suvçı ← ol körmaz yerçikä (cesur kılavuz ← o kör kılavuza)
- XXV** amrak oğlum ← tegin (sevgili oğlum ←prens)
- XXVIII-XXIX** ayıg ögli tegin ← men (kötü düşünceli prens ←ben)
- XXIII-XXIX** ädgü ögli tegin ← eçim tegin (iyi düşünceli prens ←ağabeyim prens)
- XXIX-XXX** ayıg ögli tegin ← men (kötü düşünceli prens ←ben)
- XXXVI-XXXVII** ädgü ögli tegin←oğlum(iyi düşünceli prens ←oğlum)
- XXXVII-XL** avınçka←men (yaşlı ←ben)
- XXXVI-XL** ädgü ögli tegin←siz (iyi düşünceli prens ←siz)
- XXIII-XL** alp yerçi suvçı ← ädgü köni yolçı yerçi (cesur kılavuz ←doğru sözlü yolcu kılavuz)
- XXIX-LII** ayıg ögli tegin ← inisi (kötü düşünceli prens ←kardeşi)
- L-LIV** ädgü ögli tegin ← eçisi teginkä (iyi düşünceli prens← ağabeyi prence)
- XXIX-LV** ayıg ögli tegin←inisiñ (kötü düşünceli prens ←kardeşinin)
- LI-LVII** ädgü ögli tegin←eçim (iyi düşünceli prens ←ağabeyim)
- XXIX-LVII** ayıg ögli tegin←men özüm (kötü düşünceli prens ←ben kendim)
- LI-LVII** ädgü ögli tegin←kântü (iyi düşünceli prens ←kendi)
- XXIX-LIX** ayıg ögli tegin ← öz eçinäj (kötü düşünceli prens ← öz ağabeyiniz)
- XXIX-LXII** ayıg ögli tegin← ayıg kılınçlıg oğlın (kötü düşünceli prens ← kötü işler yapan oğlun)

**ESKİ UYGURCA BUDACI İYİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS
MASALINDA METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ**

LXII-LXIII	ayıǵ kılınçlıǵ oǵlın ← munuǵ yüzün (kötü işler yapan oǵlun ←bunun yüzünü)
LIX-LXIV	yer suv ırşı tǎñrı ← waxşiki (rsi adlı peri ←koruyucu melek)
LXV-LXVI-LXVII	қан udçısı ← қапıǵçı әr ← udçı әr (hanın sığirtmacı ←kapıcı er←sığirtmaç)
LXX-LXX	қunқau←қopuz (Hamilton 1998:27-66). (kopuz ←kopuz)

1.2. Yineleme

Bir kelime veya kelime grubunun aynen yinelenmesidir. Uzun, paragraf sayısı fazla, olayların ve kişilerin çok olduğu eserlerde yinelemeler bütünlük sağlar. Kişi ve yer isimlerinin sık sık yinelenmesiyle tümceler ve olaylar birbirine bağlanmaktadır. Yinelemeler ahenkli bir metinleşme sağlamaktadır. Eksilteli Bağntıların tam tersi sayılabilecek bu bağntı, gereksiz kullanımdan farklıdır. Çünkü her kullanımın bir anlam işlevi vardır (A. Akçataş 2001:31).

Yineleme büyük ölçüde pekiştirme ve ahenk sağlama amacıyla kullanılır. Bu metinde de bu işlevleri taşıyan yinelemelerin bir diğeri özelliği birçok sayfa eksikliklerinin oluşturduğu boşlukların büyük ölçüde önüne geçmesidir. Metin içi devamlılık yinelemeler kullanılarak sağlandığından Türk dili için önemli bir veri kaynağı olan bu metnin bütüncül algılanması mümkün kılınmıştır.

II	әмәри тınıǵлар ↔ әмәри тınıǵлар (sayısız canlılar)
III-IV	бушушлуǵ ↔ бушушлуǵ (üzüntülü)
IV	ıǵlayu ↔ ıǵlayu (ağlayarak)
IV-V-VII -VIII-IX- XXXVII	inçä tep ötünti / inçä tep ötüntilär (öylece arz ettiler)
IV-V- VIII- XVI- XXV-XXVII-XXXIV-LXXVIII	inçä tep yarlıǵ-қadı (öyle diye hükmetti)
IV-V	nä üçün бушушлуǵ кәлтүнiz ← näкә ıǵlayu бушушлуǵ кәлтиñ (niçin üzüntülü geldiniz ↔niye ağlayarak üzüntülü geldin)
I-V	ташғару илинçүкә атлантурду erti ← таştın илинçүкә önmiş erdim (dışarıda eğlenmek i.in ata bindirmişlerdi ↔ dışarıda gezmek için inmiş idim)
IX	тәһrim ↔ тәһrim (haşmetlim)
X-XI	теp yarlıǵ-қadı erinç ↔ inçä yarlıǵ-қadı erinç (diye hükmetti şüphesiz)
XI	қаң көһlin ↔ қаң көһlin (babanın gönlü)
XIII	biri ayur ↔ biri ayur ↔ biri ayur (biri söyler)
XIV-XV	taluy öǵüzke kirip ↔ taluy öǵüzke kirmişig (okyanus ırmağına girip/gitmeyi)
XV	қаңı elligä ↔ қаңı қан (babası hükümdara/babası han)
XIV-XXI-L-LI-LIV	çintämäni ↔çintämäni ↔ çintämäni↔ çintämäni←әrdini (cintamani↔ mücevher)
XVI-XXVI- XXVI-XXIX	ölüm yerкә ↔ ölüm yerinä (ölüm yerine)

XXV-XXVII- XXXVII-XXXVIII- XXXVI-XXXVII	avıçka ↔ avıçka ↔ yerçi avıçka	(yaşlı kılavuza)
XXXII-XXXIII	küvrüg tokıtıp ↔ küvrüg tokıp	(davul çalarak)
XXXI-XXXIII	temir sua ↔ temir sua	(demir zincirler)
XXI-XXXV	çintämäni ↔ çintämäni	(cintamani (mücevher))
XXXV-XXXVI	tegin ↔ ädgü ögli tegin	(prens ↔ iyi düşünceli prens)
XXXVIII-XXXIX	lenxua ↔ lenxua	(lotüs)
XXIII-XXXI- XXXIII- XXXIV- XXXVI- XXXIX- XLIX- L	yetti kün yettinç kün yettinç kün yetti kün yetti kat yetti kün yettinç kün	(yedinci gün)
XL-XLIII-XLV-XLVI-XLVIII-L-L-LI	lö kanı ↔ lö-lär kanı ↔ lö kanı ↔ lö kanı ↔ lö kanı ↔ lö kanı ↔ narata ← men	(ejderha kanı/narada/ben)
XLI-XLII-XLIII	kağ ↔ kağ	(kapı)
XLI-XLII-XLIII-XLIV	kağçı ↔ kağçı	(kapı muhafızı)
XLI-XLII-XLIII-XLIV	kızlar ← kırkın ↔ kırkınlar	(kızlar/cariyeler)
XLI-XLII-XLIII	yıp äñirär ↔ yıp äñirär	(ip eğirir)
XLIV	ädgü ögli tegin	(iyi düşünceli prens)
XLV-XLVII	bodısavat ↔ bodısavat tegin	(bodhisattva ↔ bodhisattva prens)
XLIV-XLVII-XLVIII	ädgü ögli tegin ← bodısavat tegin ↔ bodısavat	(iyi düşünceli prens ↔ bodhisattva prens ↔ bodhisattva)
XLVII-XLVIII	tınlıglar ↔ tınlıglar	(canlılar)
XLIV-L-LI-LI	ädgü ögli tegin ↔ ädgü ögli tegin ← tegin ← siz	(iyi düşünceli prens ↔ prens ↔ siz)
XXIV-LIII_LIV	beşär yüz ärin ↔ beş yüz ärän ← alku	(beş yüz eri/erler ↔ hepsi)
LIV-LVII	ärdini ↔ bu ärdini	(mücevher)
IV-LXI-LXII	maxarıt ← kañı kan ↔ kañı kan	(mağarıt ← babası han)
LI-LXII-LXVI-LXVIII-LXIX-LXXII-LXXIII-LXXIV-LXXV-LXXVIII	ädgü ögli tegin ← amraq oğlum ← siz ← bägräk är ↔ tegin ↔ tegin ↔ tegin ↔ tegin ↔ tegin ← ol közsüz kişi ← tegin ↔ tegin	(iyi düşünceli prens/sevgili oğlum/siz/soylu kimse/prens/o gözsüz kişi)
LXIX-LXX	kuñkayu ↔ kuñkau	(kopuz)
LXX-LXXI	kopuz ↔ kopuz	(kopuz)
LXIV-LXXII	kadını ↔ kadını	(kadın)
LXXII-LXXV-LXXVI-LXXVI-LXXVII	beş yüz koltğuçı ↔ beş yüz koltğuçı ← silärni ↔ beş yüz koltğuçılar	(beş yüz muhafız/sizleri)
LXXIX-LXXX	sögüt ↔ sögüt	(sögüt) (Hamilton 1998:27-66).

1.3 Sezdirim

Sezdirim, sözcüklerin genel çağrışım niteliklerini kullanarak tümcelerarası ilişkilerde anlam bağını güçlendirme işlevine sahiptir. Gönderim ilişkilerinde çağrışım niteliğinin kullanılması, sezdirim için ayırt edici bir özellik sayılmaktadır.

Sezdirimler, tümcenin var olan yapısı içinde anlamsal ya da mantıksal akıl yürütme ile kazanılacak ek bilgileri içerir. Anlatı açısından her şeyi yüzeysel yapıda belirtmemek için yazar çoğunlukla bazı şeyleri sezdirir. Bir durumu, olayı doğrudan değil de dolaylı yollardan söyleyen yazar sözcükleri tutumlu kullanmış olabilir (D. Günay 2007:86).

Aşağıdaki tespitlerin birçoğu birçok araştırmacıya göre artgönderim olarak değerlendirilebilir. Burada metnin konuşma metinleri içermesi ve tarihî metin olması birtakım nüanslara sebep olmaktadır. Bundan dolayı bu başlık altında artgönderim olarak da değerlendirilebilecek bazı örnekler kanaatimizce sezdirim olarak değerlendirilmiştir.

IV	ädgü ögli tegin ← amrağ oğlum	(iyi düşünceli prens – sevgili oğlum)
V	tegin ← amrağ ögüküm	(prens←sevgili yavrum)
VI	tegin ← amrağ ögüküm	(prens←sevgili yavrum)
VII	ağlık ← ağıcı	(hazine←hazinedar)
VII	uluğı kanka ← tärnim	(yücesi/büyüğü hana←haşmetlim)
VIII-IX	kanka ← tärnim	(hana←haşmetlim)
XVI	oğli teginkä ← amrağ ögüküm	(oğlu prens← sevgili yavrum)
XV-XVI	taluy ögüzkä ← ölüm yerkä	(okyanus ırmağına←ölüm yerine)
XVIII-XIX	bodisavat←tegin	(bodhisattva←prens)
XXV-XXVI	kanka ← tärnim	(hana←haşmetlim)
XXIX-LIII	ayığ ögli tegin ← amrağ kadaşım (Hamilton 1998:27-66).	(kötü düşünceli prens←sevgili kardeşim)

2. BÜYÜK YAPI, TUTARLILIK İLİŞKİLERİ

Tümcelerden yola çıkarak metnin bütünlüğüne ulaşan bir okurun (ya da daha geniş anlamda çözümleme yapan kişinin), metnin tümü üzerinde yapacağı daha önemli incelemeler vardır. Bu da büyük yapı bağlamında yapılacak metin incelemesi alanına girer. Çözümlemek, metne bağlı olarak yapılacak bir açıklama için metin üzerinde yoğunlaşma demektir. Metnin işleyiş biçimini, yazarın belirlediği amaca nasıl ulaştığını ya da okuyucu üzerinde bazı etkilerin nasıl yaratıldığını göstermek; incelenecek metnin mantıksal yapısını, temel düşünce biçimini, bunlara katkı sağlayan diğer yan düşünceleri ortaya koymakla olur (Günay 2007:105, 110).

Tutarlılık unsurları olarak görülen ögeler; metnin teması, amacı, barındırdığı bilgi ve kabul edilebilirliğidir. Tutarlılık unsurları anlamsal ve mantıksal açıdan bu birleşenlerin metin olma ölçütünü vermektedir. Tutarlılık açısından bu yapılar birbirini tamamladığı ölçüde metin olabilmiş demektir (Kekevi 2015:50).

Metnin ilk üç pasajı Prens'in dışarıyı gözlemlemesine ayrılmıştır. Prens ilk üç bölümde yaşadığı yüzleşme sonucu sıkıntı içine girmiş ve metnin çatışma unsuru ortaya çıkmıştır. Dördüncü pasajdan itibaren Babası Han'ın (Maharit) servetiyle yüzleştiği yoksulluğu bitirmek insanları

kurtarmak için kullanmaya başlamıştır. Bu kısım, Prens'in bir başka gerçek – devleti servetin var ettiği gerçeği – ile yüzleştiği kısımdır. Onbirinci pasajdan itibaren Buddha'dan bahsedildiği görülmektedir. Bodisavat olarak da geçen Buddha, Prens'in yaşadıklarına paralel bir şekilde bir alt anlatı olarak varlığını metinde hissettirmektedir. On dördüncü bölümde Prens, 'cintamani' adlı mücevherin varlığını öğrenir ve asıl anlatı başlar. Yirmisekizinci bölümde Prens'in kardeşi Kötü düşünceli prens anlatıya dahil olmaktadır. Bir karşıt figür olarak anlatıya yerleştirilen Kötü düşünceli prens, anlatının ana karakteri olan İyi düşünceli prens ile birlikte ana sembol karakterleri oluşturmaktadır.

Kırk beşinci pasaja kadar Prens'in adamlarıyla birlikte zorlu yolculuğunun anlatıldığı görülmektedir. Bu pasajda cintamani adlı mücevhere sahip olan Ejderhalar hanı, alt anlatı olarak ifade ettiğimiz Buddha unsuruna dikkati tekrar çekmektedir. Anlatının devamında Prens'in birtakım yasalar öğrettiğine şahit olunmaktadır. Mücevherin karşılıksız alınmadığına dikkat çekilmektedir. Buddha unsuru ön plana çıkmaya başlamıştır. Ellinci bölümden itibaren çatışma unsuru değişmeye başlamıştır. Esas amacın söz konusu mücevher ile yoksulluğu bitirmek yerini daha üstün olarak nitelendirilen Buddha'nın sonsuz mutluluğuna erişmeye bırakmıştır. Bu bölümden itibaren Bodisavat (Buddha) karakterinin mücevherin önüne çıkarıldığı görülmektedir. Elli sekizinci bölüme kadar Kötü düşünceli prensin ihaneti anlatılmaktadır. Buradan sonra ana çatışma unsurunun devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Altmışıncı bölümden yetmişinci bölüme kadar yaşananlarda metnin sürekliliği eksiksiz devam ettirilmiş ve Prens, Bodisavat (Buddha) misyonu yolunda yeni bir aşamaya geçmiştir. Metnin son on pasajında kopuz çalan ve insanlara yardım eden ve kimliğini saklayan bir Prens vardır. Asıl misyonu oluşan karakter, son kısımda verilmiştir.

3. DEĞERLENDİRME

Sembol karakterler, paralel bir alt anlatı, güçlü bir yineleme ağı ve söz varlığıyla metin, sayfa eksikliklerine rağmen büyük ölçüde tutarlıdır. Bunu öncelikle gönderim ilişkilerinin sıklığı ve sağlamlığına bağlamak gerekir. Anlatı, tarihî bir metin olması haliyle birtakım açıklamalı çeviriye ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Bu, kaynak eserlerin çevirilerinde görülen ortak bir özelliktir. Metinlerin eksiltildiği görülebilecek ölçüde sade bir biçimde yazılmış olması, metnin tutarlılığını algılayabilmek için açıklayıcı bir çeviriyi gerektirmektedir. Artsüremli çalışmalarda bu noktada bağlam odaklı hareket etmek eski metinlerin değerlendirilmesinde önem teşkil etmektedir.

Küçükyapı incelemesinden elde edilen verilere bakıldığında masal anlatısının tipik bir özelliği olan kalıplaşmış ifadelerin izlekte bir güçlülük sağladığı görülmektedir. Yinelemeler ile sağlanan devamlılık sayfa eksikliklerinin yarattığı boşlukları önemli ölçüde kapatmıştır. Artgönderim ilişkilerine bakıldığında modern anlatıların aksine zamirlerin değil farklı sözcüklerle ifadelerin sağladığı bir artgönderim ağı oluşturulduğu görülmektedir. Bu durum da metnin söz varlığının zenginleşmesini sağlamıştır. Söz varlığının zenginliğinin zemin hazırladığı çağrışım unsuru da bir diğer gönderim biçimi olan sezdirime zemin hazırlamıştır.

Buda'nın hikayesine şahit olunan metinde ana karakterin dönüşümü aşama aşama verilmiştir. Tutarlılık ekseninde bu aşamaların tümü görülmektedir. Bu sayede metin tematik açıdan bütüncül bir biçimde algılanabilmektedir.

KAYNAKÇA

AKÇATAŞ, A. (2001). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanı Üzerine Bir Metindilbilim İncelemesi*, T.C. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

BALYEMEZ, S. (2011). *Dede Korkut Hikayelerinin Metindilbilimsel Yapısı*, T. C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

ESKİ UYGURCA BUDACI İYİ VE KÖTÜ KALPLİ PRENS MASALINDA METİNSELLİK ÖLÇÜTLERİ

BEAUGRANDE, R. de (1985). *Text Linguistics in Discourse Studies, Handbook of Discourse Analysis*, Volume I, Disciplines of Discourse”, ed:Van Dijk, Academic Press.

BEAUGRANDE, R. de, DRESSLER, W, U. (1988). *Introduction to Textlinguistics*, Fourth Edition, Longman, London.

ERCİLASUN, A. B. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

GÜLLÜ, N. (1994). *Sessiz Ev Üzerine Bir Metindilbilim Çalışması*, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

GÜNAY, D. (2007). *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

HAMILTON, J, R. (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası*, Çevirenler: Ece Korkut, İsmet Birkan, Yayımlayan: Mehmet Ölmez, Simurg Yayınları, Ankara.

ILGIN, L. (1997). *Yazılı Kullanımda Tümce Bağlama*, XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, ODTÜ, Ankara.

İMER, K, DEMİR, N, DOĞAN, G. (2000). *Türkoloji ve Dilbilim İlişkisi: Zarf*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayını, sayı:1, s:41-46.

KARATAŞ, T. (2008). *Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi, Binbir Gece Masalları Üzerine Bir Uygulama*, T.C. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

KEKEVİ, İ. (2015). *Erenlerin Bağından Adlı Mensur Şiir Metni Üzerine Metindilbilimsel İnceleme*, T.C. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

OKTAR, L, YAĞCIOĞLU, S. (1997). *Türkçede Söylem Yapısı ve Artgönderim*, VIII. Uluslararası Dilbilim Konferansı, Ankara.

UZUN, L, S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Simurg Yayınları, Ankara.